

BİRER ŞİİRİNDEN HAREKETLE ŞEYH GÂLİB VE MEHMET ÂKİF'İN İNSANA BAKIŞI ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA DENEMESİ(*)

*Ömer ÇAKIR***

ÖZET

Şeyh Gâlib (1757-58- 1799) önemli bir Divan şairidir. Hatta, yaygın kanaate göre o, Divan şiirinin son büyük temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Mehmet Âkif (1873-1936) de modern Türk şiirinin önemli şairlerinden biridir. Öyle ki, modern Türk edebiyatında Mehmet Âkif kadar hayatı şiire şiiri de hayata dâhil edebilme başarısı gösteren pek az şair vardır. Şeyh Gâlib ile Mehmet Âkif'in ortak yönü her iki şairin de kişiliğinin İslamî bir duyarlılıkla yoğrulmuş olmasıdır. Ancak Şeyh Gâlib'in dünyaya bakış açısını Mevleviliğin şekillendirdiği, Mehmet Âkif'te ise tasavvufî izlerin pek olmadığı malumdur. Makalenin problemi, temelde aynı dünya görüşüne sahip olan bu şairlerin "insana bakış"ının nasıl olduğudur. Zira, Mehmet Kaplan bir yazısında (Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-2-, Dergah Yay., 2.bsk., İst., 1994, s.34) Şeyh Gâlib'in insanı ele alan bir "Tercî-i Bend"i ile Mehmet Âkif'in "İnsan" adlı şiiri arasında muhteva yakınlığı olduğunu ifade etmektedir. İşte bu makalede söz konusu şiirlerden hareketle iki şairin insana bakışı mukayese edilmeye çalışılmıştır. Mukayesenin neticesi kısaca şöyledir: Mehmet Âkif, insanın yaratılış keyfiyetinden gelen değeri ve mevkii husûsundaki görüşleri yönüyle Şeyh Gâlib'le birleşirken; dünyadaki konumu noktasında ondan ayrılır. Mehmet Âkif'te akıl önemli ölçüde yüceltilmiş; insanın dünya ile irtibatı üzerinde durulmuştur. Bu irtibatın duygu ve düşünce planındaki tezahürleri de bir bir dile getirilmiştir. Şeyh Gâlib ise daha çok insanın iç dünyası ve onun manevî âlem ile olan irtibatına eğilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk şiiri, Şeyh Gâlib, Mehmet Âkif, insan, karşılaştırmalı edebiyat

A COMPARISON ATTEMPT REGARDING TO THE LOOK OF ŞEYH GÂLİB AND MEHMET ÂKİF TO MANKIND BY TAKING THEIR POEMS AS A REFERENCE

ABSTRACT

Şeyh Gâlib (1757-58- 1799) is an important Divan poet. Moreover, he is deemed to be the last great representative of Divan poetry.

(*) Bu yazı, International University of Novi Pazar ile Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı'nın ortaklaşa düzenlediği "Mehmet Akif Ersoy ve Balkanlarda Kültür, Düşünce Hareketleri ve Yeniden Yapılanması" konulu uluslararası sempozyumda (24-31 Mayıs 2009, SİRBİSTAN) sözlü olarak sunulan ve daha önce yayımlanmayan bildiri metninin küçük değişiklikler yapılmış halinden oluşmaktadır.

** Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: ocakir2000@yahoo.com

Mehmet Âkif (1873-1936) is one of the most important poets of the modern Turkish poetry. Such that, there are very few poets that are able to incorporate life to poem and poem to life as much as Mehmet Âkif. The common feature of Şeyh Gâlib and Mehmet Âkif is that the personality of both poets are impasted with an Islamic sensitivity. However it is well known that the Şeyh Gâlib's point of view towards the world is shaped by mevleviyeh while there are not much traces of Islamic mysticism in Mehmet Âkif. The problem of our article is how the look of these two poets (whose conception of the world are basically the same) towards mankind are. Because, in one of his articles, Mehmet Kaplan stated that (Researches on Turkish Literature-2-, Dergah Yay., 2.pbl., Ist., 1994, p.34) there is a content similarity between Şeyh Gâlib's "Tercî-i Bend" poem concerning mankind and "Human" poem of Mehmet Âkif. In our article, we tried to compare the look of two poets towards mankind taking the aforementioned poems as a reference. The result of the comparison is as follows: While Mehmet Âkif shows similarity with Şeyh Galip in their opinions about the value and degree of the mankind coming from its creation circumstance; they are separated regarding their opinions about the status of mankind in the world. Mehmet Âkif significantly dignifies mind and emphasizes the contact of mankind with the world. The epiphanies of this contact on emotion and thought plan are mentioned one by one. Şeyh Gâlib rather emphasizes the inner world of mankind and its contat with the spiritual world.

Key Words: Turkish poetry, Şeyh Gâlib, Mehmet Âkif, human, comparative literature

Giriş

Edebiyat bilimi; edebiyat teorisi, edebiyat tarihi, edebî tenkit, edebiyat sosyolojisi, mukayeseli edebiyat ve edebiyat eğitimi gibi alt dallardan meydana gelmektedir¹. O sebeple edebiyat biliminin meşgul olduğu alanlardan biri de mukayeseli edebiyat, diğer bir ifadeyle karşılaştırmalı edebiyattır.

Mukayeseli edebiyatın tanımı ve mahiyetine ilişkin farklı görüşler ifade edilmiştir. Mukayeseli edebiyat, "farklı dillerde kaleme alınmış edebiyat eserlerinden en az ikisini konu ve motif gibi içerik, ya da üslup, kurgu gibi biçim bakımından karşılaştırarak benzerlik ve farklılıklarını tespit etmek, bunlara nelerin sebep olduğu üzerinde fikir üretmek"² şeklinde tanımlanmaktadır. Bazı araştırmacılar "karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının mutlaka iki farklı dile ve kültüre ait imgeler, konular, tipler, türler, eserler ya da şairler/yazarlar üzerinde yapılması gerektiğini" savunurken bazıları da "bu çalışmanın millî edebiyatların sınırları içerisinde yapılabileceğini" savunmuşlardır³. Mesela, Claude Pichois ve André M. Rousseau, karşılaştırması yapılacak metinlerin "birçok dile ya da kültüre ait ol"ması gerektiğini düşünürken, R. Wellek tam aksine karşılaştırmalı edebiyatın "bir millî edebiyatın sınırları içerisinde daha iyi yapılabil"eceği

¹ Mehmet Önal, *Yeni Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., 3.bsk., Ank.,2008, s. 73-140; İsmail Çetişli, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Akçağ Yay., Ank., 2008, s. 297-338.

² G. Aytaç, "Mukayeseli Edebiyat", *Türk Dünyası Edebiyat Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, C.4., Ank., 2004, s. 430.

³ Yavuz Bayram, "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 16, Güz 2004, s. 70.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

kanaatindedir⁴. Buna göre, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında ele alınan şahsiyet ve eserlerin millî veya milletlerarası olabileceği anlaşılmaktadır.

Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında nelerin karşılaştırılacağından sonra, karşılaştırmaların hangi açılardan yapılabileceğine ilişkin de bazı görüşler ifade edilmiştir. Gürsel Aytaç, karşılaştırmalı edebiyat biliminin görev alanını “farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, bu farklılığın nedenleri üzerinde yorumlar getirmek”⁵ şeklinde çizerken, Yavuz Bayram, karşılaştırmalı edebiyat çalışmasının “üç ana başlık altında” ancak asgarî dokuz açıdan yapılabileceği düşüncesindedir. Üç ana başlık şöyledir:

- a. Konu Açısından Karşılaştırma: 1. Ortaklıklar 2. Benzerlikler 3. Farklılıklar
- b. Düşünce Açısından Karşılaştırma: 1. Ortaklıklar 2. Benzerlikler 3. Farklılıklar
- c. Biçim Açısından Karşılaştırma: 1. Ortaklıklar 2. Benzerlikler 3. Farklılıklar

“Karşılaştırmaya konu edilen eserlerin yapılarına uygun yeni aşamaların belirlenmesi”nin “mümkün” olduğu ancak “asgarî” olarak düzenlenmiş dokuz madde ise şunlardan oluşmaktadır:

- “1. Dış yapı (şekil) özellikleri açısından karşılaştırma
2. Edebî tür ve bu türün özellikleri açısından karşılaştırma
3. Edebî çevre, dönem, saha ve akım açısından karşılaştırma
4. Müellif (şâir/yazar) açısından karşılaştırma
5. Edebî sanatlar, dil ve anlatım açısından karşılaştırma
6. Bakış açısı, anlatıcı ve hayat felsefesi açısından karşılaştırma
7. Konu, tema, mesaj, motif, tip, ana ve ara fikirler açısından karşılaştırma
8. Kültürel ve sosyal yaşantıyla ilgi açısından karşılaştırma
9. Başka disiplinlerle ilişki açısından karşılaştırma”⁶

Karşılaştırmaların hangi açılardan yapılabileceğinin teorik tespitini müteakip, yöntemin uygulama aşamasında izlenecek yol da önem kazanmaktadır. Bu noktada Türkiye’de hem teorik hem de uygulama bağlamında “karşılaştırmalı edebiyat” konusunda ilmi çalışmalarını yapan araştırmacılardan Gürsel Aytaç’ın tavsiye ve ikazları yol gösterici mahiyettedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

“1. (Karşılaştırmalı bir edebiyat incelemesi yapacak olan araştırmacı,) “yapacağı araştırmanın ‘giriş’inde keşfettiği ortak konunun ne olduğunu, bunu nasıl keşfettiğini belirtmekle işe başlar.

2. Karşılaştırmaların objesi olan eserlerin incelenmesinden önce, o eserlerin yazarları hakkında tanıtıcı bilgiler verme, yine ilk ana bölümlerde yapılmalıdır.

3. Ortak konu, motifler, tek tek incelenmeli, ama sonra mutlaka işlenişlerindeki farklılıklar, uygulanan inceleme yöntemi çerçevesinde açıklanarak belli bir zemine oturtulmalıdır”⁷.

⁴ A.M. Rousseau – Cl. Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat* (Çev.: Mehmet Yazgan), MEB Yay., İst., 1994, s. 182-183.

⁵ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Gündoğan Yay., Ank., 1997, s. 7.

⁶ Yavuz Bayram, a.g.m., s. 71.

⁷ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Gündoğan Yay., Ank., 1997, s. 75.

4. “İncelenen eserler farklı dönemlere aitse ortak konunun ve motiflerin işlenişindeki edebî ve düşünsel akıma değin farklılıklar ortaya çıkarılmalıdır”.⁸

5. “İki eser arasındaki benzerliklerin, yazarlar arasında kimin verici kimin alıcı olduğunun izini sürmek ve bunu keşfetmek araştırmacıya belli bir zevk verebilir, ama orijinalliğin etkilerden azade olmak anlamına gelmediğini, önemli olanın o etkileri nasıl hal hamur edip yeni bir şey ortaya çıkarmak olduğunu bilmek gerek. Karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısı işte bu gerçeği göz ardı etmeksizin, alıcının kendi yaratısına yeni neler kattığını bulup gösterirse ‘usulünce’ iş görmüş, etki avcılığını ilkel bir zevk halinden kurtarmış olur”.⁹

Yukarıdaki basamaklar dikkate alınarak yapılacak bir mukayeseye ilişkin şu adımları takip etmek mümkündür: Öncelikle keşfedilen ortak konunun ne olduğuna ve bunun nasıl keşfedildiğine açıklık getirilecek olunursa; Mehmet Kaplan bir yazısında¹⁰ Mehmet Âkif’in “İnsan”¹¹ adlı şiiri ile Şeyh Gâlib’in “Tercî-i Bend”i¹² arasında muhteva yakınlığının olduğunu belirtir. Dolayısıyla bu yazıda işte bu düşünceden hareketle iki şiirin mukayesesi yapılmak istenmiştir. Ortak konu, muhteva yakınlığı olan söz konusu şiirler olup, makale yazarına bu fikri veren de Mehmet Kaplan olmuştur. Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki iki şiir arasındaki yakınlık başka araştırmacılarca da belirtilmiş¹³; ancak etraflı bir mukayeseye tabi tutulmamıştır. O sebeple bu yazıda söz konusu şiirler arasında bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede her iki eser arasındaki; ortak, benzer ve farklı yönler üzerinde durulmaya gayret edilmiştir. Ancak yazının asıl hedefi olan karşılaştırmaya/uygulamaya geçmeden önce yine yukarıdaki yöntem bağlamında eserlerin sahipleri olan şairler hakkında kısaca bilgi vermenin yararlı olacağı düşünülmüştür.

1.Şairlerin Karşılaştırılması

Şeyh Gâlib, 1171/1757-58- 1213/1799 yılları arasında yaşamış önemli bir divan şairidir. Hatta, yaygın kanaate göre o, divan şiirinin son büyük temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Asıl adı Mehmed olan şair, babasının Mevlevî olması sebebiyle küçük yaştan itibaren Mevlevî muhitinde bulunmuştur. Yirmi dört yaşlarında Dîvan-ı Hümâyun kaleminde çalışmaya başlayan Gâlib, bu sırada divanını tertip etmiştir. Zaten çocuk yaşlarında tanıdığı Mevlevîliğe intisapta gecikmeyen Gâlib, Konya’da çile çıkarmaya başlamış, ancak ailesinin isteği ile çilesini İstanbul’da Yenikapı Mevlevîhânesi’nde tamamlamıştır. Ardından kendini ilme ve eser yazmaya vererek bir müddet münzevî bir hayat süren Gâlib, daha sonra 1791 yılında Galata Mevlevîhânesi şeyhliğine tayin edilmiştir. Şeyh Gâlib, sekiz yıl kadar bu görevini sürdürdükten sonra 42 yaşında iken verem hastalığı sebebiyle İstanbul’da vefat etmiştir. Şeyh Gâlib’in Hüsn ü Aşk adlı meşhur mesnevîsi ile Divan’ının dışında Şerh-i Cezîre-i Mesnevî ve Arapça Es-Sohbetü’s-Sâfiyye adlı eseri bulunmaktadır¹⁴.

⁸ Gürsel Aytaç, a.g.e., s. 76.

⁹ Gürsel Aytaç, a.g.e., s. 78.(Aytaç’ın düşüncelerinin maddelendirilmesi Bayram’a aittir. Bkz. Yavuz Bayram, a.g.m., s.78-79.

¹⁰ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-2-*, Dergah Yay., 2.bsk., İst., 1994, s. 34.

¹¹ Mehmet Akif, “İnsan”, *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 64-66.

¹² Şeyh Gâlib, “Tercî-i Bend”, *Şeyh Gâlib Divanı’ndan Seçmeler*, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), 1.bsk., Millî Eğitim Basımevi, İst., 1971, s. 10-13.

¹³ Fazıl Gökçek, *Mehmet Akif’in Şiir Dünyası*, Dergâh Yay., İst., 2005, s. 103-104.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Osman Horata, “Son Klasik Dönem: Nazım”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C.5, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, C.5, Ank., 2004, s. 476-482.; *Şeyh Gâlib Divanı’ndan Seçmeler*, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), 1.bsk., Millî Eğitim Basımevi, İst., 1971, s. II.; Naci Okçu, *Şeyh Gâlib Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, 07.08.2012.

Mehmet Âkif, Şeyh Gâlib'in vefatından yetmiş dört yıl sonra 1873'te dünyaya gelmiştir. Aradan geçen bu süre içinde Osmanlı devletinde meydana gelen çok yönlü değişimler edebiyatı da etkilemiş; artık bu yıllarda "divan edebiyatı" yerini Batı tesirinde gelişmeye başlayan "yeni Türk edebiyatı"na bırakmaya başlamıştır. "yeni Türk edebiyatı"nın "divan edebiyatı"na olan bakışı pek olumlu değildir. En büyük eleştiri "divan edebiyatı"nın toplumsal hayatı aksettirmek yerine ferdî meseleleri ele aldığı yönündedir. Devrin birçok edebiyatçısı gibi Mehmet Âkif de "divan edebiyatı"na eleştirenlerdendir¹⁵. Zira, Mehmet Âkif, ilk yayınladıkları dışarıda tutulursa şiirlerinde genellikle Türk milletinin yaşadığı hayata ayna tutmaya çalışmıştır. Şiirleri yedi bölümden oluşan Safahat adlı kitapta toplanan Mehmet Âkif, 1936 yılında vefat etmiştir¹⁶. Sezai Karakoç'un yerinde tespitiyle "Türk edebiyatında, Âkif kadar, hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur"¹⁷. Belki de bu yüzdendir; Mehmet Âkif, Türk milleti tarafından çok sevilmiş ve Safahat hemen her evin kütüphanesinde yerini almıştır.

Hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilen Şeyh Gâlib ve Mehmet Âkif; yetişme tarzı, sanat anlayışı, edebî çevre ve dönem açısından karşılaştırıldığında kısaca şunlar söylenebilir:

1. Kişiliklerinin oluşumuna etkisi bağlamında temelde her iki şair de kuvvetli bir İslamî terbiyeden geçmiştir. O sebeple yetişme tarzlarında dinin kuvvetli bir tesirinden söz edilebilir. Ancak Şeyh Gâlib'in dinî terbiyesini Mevlevîlik, diğer bir ifadeyle tasavvuf şekillendirirken Âkif'in yetişme tarzında tasavvufun kuvvetli bir tesiri olduğunu söylemek zordur. Her ne kadar, Âkif'in bazı şiirlerinde tasavvufî izler olsa da genel anlamda tasavvufa karşı mesafeli bir duruşunun olduğu bilinmektedir.

2. Sanat anlayışı bakımından her iki şairde de dinî tesir olmakla beraber; Şeyh Gâlib'in sanatının belirleyici unsuru Mevlevîliktir. Zira, "küçük yaşlardan itibaren Mevlevî muhitlerinde kendisini bulan Gâlib, Hüsn ü Aşk'ın sonunda 'Esrârını Mesnevîden aldım / Çaldımsa da mirî malı çaldım' diyerek, her şeyini Mevlana'ya borçlu olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bu sebeple onun kişiliği ve sanatının merkezinde Mevlevîlik vardır"¹⁸. Orhan Okay'ın yerinde tespitiyle "Mehmed Âkif, İslâm idealinin şairidir. Doğrudan doğruya İslâm'dan bahsetse de etmese de Safahat'ın tamamı bu felsefe üzerine kurulmuştur"¹⁹. Dolayısıyla, Gâlib'in kişiliğini olduğu gibi sanatını da Mevlevî düşüncesi yoğurur. Âkif'te ise değil Mevlevîlik genel anlamda tasavvuf ön planda değildir. Hatta Mehmet Âkif, zaman zaman, eski Türk edebiyatını "tasavvufu dolu"²⁰ olmakla dahi eleştirir.

3. Yaşadıkları edebî devir ve çevre açısından karşılaştırıldığında ise şunları söylemek mümkündür: Şeyh Gâlib, Türk edebiyatı tarihinde Divan edebiyatı içinde yer alır. Mehmet Âkif ise, Tanzimat sonrası (1839) gelişmeye başlayan Yeni Türk Edebiyatı'na mensup bir şairdir. Dolayısıyla, şiirleri karşılaştırılacak olan şairler millî bir edebiyatın içinde ve fakat farklı edebî dönemlerin sanatçılarıdır. Dâhil oldukları edebî dönemler arasında farklılık olmakla beraber iki şairin yaşadığı devirler arasında Türk milletinin sıkıntılı yıllar geçirmesi bakımından bazı benzerliklerden söz edilebilir. Zira, III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III Selim'in padişahlığını gören

¹⁵ Mehmet Akif, *Safahat*, (Haz. M.Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 304, 327.

¹⁶ Mehmet Akif'in hayatı ve eserleri üzerine birçok kitap yazılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: M.Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, İst., 2004, 296s.; Sezai Karakoç, *Mehmed Akif*, Diriliş Yay., 2. bsk., İst., 1974, s. 47; Eşref Edib, *Mehmed Akif*, C.1, İst., 1938; Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Akif*, Ank., 1986; Orhan Okay, *Mehmed Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yay., Ank., 1998; Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Akif Ersoy Hayatı ve Eserleri*, İst., 1991; Kazım Yetiş, *Mehmed Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Ank., 1992.

¹⁷ Sezai Karakoç, *Mehmed Akif*, Diriliş Yay., 2. bsk., İst., 1974, s. 33.

¹⁸ Osman Horata, "Son Klasik Dönem: Nazım", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C.5, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, C.5, Ank., 2004, s. 478.

¹⁹ Orhan Okay, *Mehmed Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yay., Ank., 1998, s. 46.

²⁰ Mehmet Akif, *Safahat*, (Haz. M.Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 154, 327.

Turkish Studies

Şeyh Gâlib'in yaşadığı dönemde (1757-1799) "Osmanlı devleti, çöküş devresine girmiş bulunmaktadır"²¹. Mehmet Âkif de Osmanlı devletinin hem çöküşüne hem de yıkılarak tarih sahnesinden çekilişine şahit olacaktır. Bu karamsar tablo içinde her iki şairi birleştiren nokta "çöküşün doğurduğu ümitsizlik" karşısında "kurtuluş irade ve ümidini harekete" geçirmeye çalışmaları; bunun için de insana yönelmeleridir. Hem Şeyh Gâlib'in hem de Âkif'in "çağının ümitsizliği" karşısında "insanı kurtaracak" olan "kaynağı yine o ümitsizlik içinde bul"maları²² dikkati çekmektedir.

2. Şiirlerin Karşılaştırılması

Şiirler, dış yapı özellikleri bakımından özellikle de şekil açısından karşılaştırıldığında tamamen farklı olduğu görülmektedir. Çünkü, Şeyh Gâlib'in şiirinin nazım şekli "Tercî-i Bend" iken Mehmet Âkif'in "İnsan" başlıklı şiiri, şairin diğer şiirlerinde de "en çok kullandığı"²³ mesnevî nazım şekli ile yazılmıştır. Hacim olarak Şeyh Gâlib'in şiiri 24 beyitten²⁴ meydana gelirken Âkif'in şiiri daha uzun olup 32 beyittir. Bu farklılık şairlerin şahsî tercihlerinin yanında mesnevî nazım şeklinin mevzuu uzun anlatmaya daha elverişli olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Muhteva yönüyle incelendiğinde söz konusu şiirler arasındaki; ortak, benzer ve farklılıklar bağlamında ise şunlarla karşılaşmak mümkündür:

2.1. İki Şiir Arasındaki Konu Ortaklığı

Şeyh Gâlib'in şiiri ile Mehmet Âkif'in şiiri arasındaki en önemli ortaklık konusunun aynı oluşudur. Çünkü her iki şiirde de şairler "insan" konusunu ele almışlar, insana bakışlarını nazmederek insan anlayışlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu konu, söz konusu şiirlerde insanın mahiyeti, dünya ve Allah ile olan münasebeti bağlamında ele alınmıştır. Dolayısıyla şiirler arasında konu yönünden bir ortaklık söz konusudur.

2.2. Şiirlerin İlham Kaynaklarındaki Benzerlik

Her iki şiir de dikkatlice okunduğunda içerik açısından göze çarpan bir başka husus; şiirlerin konusundaki ortaklığın yanında ilham kaynaklarındaki benzerliktir. Zira, Şeyh Gâlib'le Mehmet Âkif söz konusu şiirlerinde insanı konu edinmiş; insanın değeri ve kainattaki yeri üzerinde düşünmüşlerdir. Bu düşüncenin nazma dökülmesinde ise Hz. Ali'nin bir vecizesi ilham kaynağı olmuştur denilebilir. Şöyle ki; Mehmet Âkif "İnsan" şiirinde, Hz. Ali'nin "Ve tez'umu enneke cirmun sagîrun / Ve fike'ntav-âlemu'l-ekber." Mânâsı: "Ey insan, sen kendinin küçük bir cisim olduğunu sanırsın, Ama bütün âlem senin içine sığdırılıp gizlenmiştir"²⁵ şeklindeki vecizesini epigraf olarak kullanmıştır. Bu sözün şiirde, epigraftan öte büyük bir önemi vardır. Çünkü şiir, bu vecizeye Âkif'in perspektifinde getirilen yorumlar manzûmesinden oluşmaktadır.

Şeyh Gâlib'in "Tercî-i Bend"inde ise söylenmek istenilenler "şiirin zübdesi" sayılabilecek olan vasıta beytinde toplanmıştır. O sebeple şiirin tamamı göz önüne alındığında âdeta bu beytin izah edilmeye çalışıldığı görülür. Zaten kullanılan "Tercî-i Bend" nazım şeklinin

²¹ Mehmet Kaplan, "Şeyh Gâlib'in İnsanlık Anlayışı", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-2-*, Dergah Yay., 2.bsk., İst., 1994, s. 25.

²² Bu bağlamda Mehmet Kaplan'ın Şeyh Gâlib'in devri için yaptığı turnak içindeki tespitlerin Âkif'in yaşadığı dönem için de geçerli olduğu söylenebilir. (Mehmet Kaplan, a.g.m., s. 25, 36.)

²³ Fazıl Gökçek, a.g.e., s. 284.

²⁴ Değişik kaynaklarda şiirin beyit sayısında farklılıklar bulunmaktadır. Mesela, Abdülbaki Gölpınarlı neşrinde 24 (*Şeyh Gâlib Divanı'ndan Seçmeler*, s.10-12.), Mehmet Kaplan'da 24 (a.g.m., s. 29-30.), Naci Okçu'da 23 beyit olarak (*Şeyh Gâlib Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128451/h/metin.pdf>, s.130-131.) yer almaktadır.

²⁵ Mehmet Akif, "İnsan", *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 64.

tabîî sonucu olarak bendlerin tek bir vasıta beytine bağlanabilmesi için anlam yönünden hepsinin bu beyitle ilgili olması gerekir ²⁶.

Hız. Ali'nin sözü ile Şeyh Gâlib'in beytini karşılaştırdığımızda son derece büyük bir benzerlik olduğu görülmektedir. Gâlib'in beyti, adeta Hız. Ali'nin vecizesinin bir "mısra-ı berceste" hüviyetinde ifade edilmiş şeklidir ibarettir.

"Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen"²⁷

Ey insan "kendine hoşça bak; âlemin özüsün sen; varlıkların gözbebeği olan insansın sen." Bu noktada Hız. Ali'nin sözünü tekrar okumak faydalı olacaktır:

"Ey insan, sen kendinin küçük bir cisim olduğunu sanırsın, Ama bütün âlem senin içine sığdırılıp gizlenmiştir"²⁸.

Görüldüğü gibi, her iki sözün muhtevası ve muhatabı insandır. Dile getirilen ortak düşünceye göre insan, kendini küçük bir varlık olarak görmemelidir. Zira o, âlemi özünde toplayan; mahlûkâtın göz bebeği olan bir varlıktır. Bu nedenle yaratılış keyfiyetinin idrakinde olmalı ve bu bilinçle zâtına ²⁹/ kendine hoşça bakmalıdır.

İşte bu görüşler aynı zamanda her iki şiirin de ana fikrini oluşturur. Ancak bu ana fikrin ve ortak ilham kaynağının şiirdeki görüntülerine bakıldığında şairlerin kendine has bakış açılarının hâkim olduğu söylenebilir.

2.3.İki Şairin İnsana Bakışındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Şeyh Gâlib ve Mehmet Âkif bu şiirlerine insandan yakınlıkla başlarlar. Her iki şair de insanın yaratılış keyfiyetinden habersiz oluşuna, yani kendini tanımayışına dikkat çeker. Çünkü insan bu cehaletinden dolayı gönlü yıkık, gamla dolu, zâtına/kendine "aşağılık bir varlığım" gözüyle bakmaktadır. Oysa insan (Allah katında) öylesine yüce bir varlıktır ki meleklerden bile üstün tutulmuştur. Mehmet Âkif bunu "Senin mahiyetin hatta meleklerden de ulvîdir" mısraı ile dile getirirken Şeyh Gâlib, "Secde-fermâ-yı melek zât-ı mükerrermsin sen" (Meleklerin secde etmeleri emredilen kadri yüceltilmiş bir varlıksın)³⁰ der. Bu ifadelerin her iki şiirin de üçüncü mısrasında yer alması tesadüfî gibi görünse de dikkat çekicidir. Devam eden beyitlerde de bu düşüncenin yani üstün oluş fikrinin izahı yapılır. "Fakat bilsen", "Bildığın gibi değil" şeklindeki ifadelerle insanın kendisine dair mevcut bilgisinin yanlışlığı belirtilir. Sonra da insanın neden kıymetli olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

".....fakat bilsen
Senin mahiyetin hattâ meleklerden de ulvîdir;

²⁶ Cem Dilçin, *Türk Şiir Bilgisi*, TDK., Yay., Ank., 1983, s. 250.

²⁷ Şeyh Gâlib, "Tercî-i Bend", *Şeyh Gâlib Divanı'ndan Seçmeler*, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), 1.bsk., Millî Eğitim Basımevi, İst., 1971, s. 10.

²⁸ Mehmet Akif, "İnsan", *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 64

²⁹ Hilmi Yavuz Şeyh Galip'in beytinde geçen "zât" kelimesine şöyle açıklık getirir: "Bu dizede sözü edilen (Kelamcıların dediği gibi) herhangi bir somut birey, bir bireysel varoluş değil, zübde-i âlem olan zât'tır; zübde-i âlem olan insan ise, İnsan-ı Kâmil'dir ve işte tastamam bu gerekçeyle, yani ancak İnsan-ı Kâmil'in Zübde-i Âlem olabileceği gerekçesiyle, zât'ını "hoşça tutmak"la mükelleftir. Çünkü Allah'ı bilip tanımak için Âlem'e (Kâinat'a) bakmak gerekir. İnsan-ı Kâmil ise âlemin özü ve özeti olduğuna göre ona bakmak, Allah'a bakmak demektir. Âlem-i Sugra'nın, İnsan-ı Kâmil olarak, zâtını, işte bu yüzden "hoşça tutma"sı gerekmektedir." Hilmi Yavuz, "Hoşça Bak Zâtına" ya da 'Epimelesthai Seautou': Bir Arkeoloji Denemesi", *Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İst., 1995, s. 61-62.

³⁰ Şeyh Galib, a.g.e., s. 11.

Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir:
 Zeminlerden, semâlardan taşarken feyz-i Rabbânî,
 Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûrâ-nûr-i Yezdânî.
 Musaggar cirmin amma gâye-i sun'-i İlâhîsin;
 Bu haysiyetle pâyanın bulunmaz, bitenâhîsin!
 Edîb-i kudretin beytû'l-kasîd-i şî'ri olmuşsun
Hakîm-i fitratın bir anlaşılmaz sırrı olmuşsun.³¹

* * *

“Bildigin gibi değil cümleden akvamsın sen
 Rûhsun nefha-i Cibrîl ile tev'emsin sen
Sırr-ı Hakk'sın mesel-i İsî-i Meryem'sin sen”³²

(Bildigin gibi değil, her varlıktan daha olgun, daha ilerisin sen. Rûhsun, Cebrâil'in üfürmesiyle ikizsin; Tanrı'nın sırrısın, Meryem'in oğlu İsâ gibisin sen)³³

Bu anlatımın ortak paydasında insanın “Sırr-ı Hakk” yani “Hakîm-i fitratın bir anlaşılmaz sırrı oluşu” vardır. Her iki şair de insana Allah'ın bir sırrı gözüyle bakmaktadır. “İnsan yaratılış itibariyle Allah'ın yeryüzündeki hâlifesi ve ahsen-i takvîm sırrına mazhardır. İnsanın Allah'ın halifesi olması, Allah'ın sıfatlarından bazı tecelliler taşımasıdır.”³⁴ Tasavvuf kültürüne göre “insan, Allah'ın zat, sıfat ve fiillerinin en mükemmel şekliyle tecellî ettiği varlıktır”³⁵. Hz. Ali'nin yukarıda zikrettiğimiz sözü bu görüşün dayanaklarından biridir. Bu anlayışın bir devamı olarak, tasavvufta kalbin de nazargâh-ı ilâhî olduğu kabul edilir. Âkîf'in mısralarına bu düşünce şöyle akseder:

“Zeminlerden, semalardan taşarken feyz-i Rabbânî
 Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûrâ-nûr-i Yezdânî”³⁶

Hemen belirtmek gerekir ki “İnsan” şiirinde tasavvufi izler taşıyan bu ve benzeri mısralar pek fazla değildir. Oysa, Gâlib'in “Terci-i Bend”ine baştan sona tasavvufi düşünce hâkimdir. Gâlib Dede şiirine “Ey dil” diye başlar ve insanın içe dönük cephesinde derinleşir. Âkîf ise insanın içe dönük cephesi üzerinde kısaca durduktan sonra şiirin altıncı beytinden itibaren onun yeryüzündeki konumuna ilişkin görüşlerini nazmeder. Âkîf'e göre, kâinat insanın esîridir. Bunun şâhidi de insanın tabiat üzerindeki hükümleridir. Bu hükümlerlik kendini; yer altı ve yer üstüne kısaca dünyaya ve yeryüzüne hükmetme (keşif, yeniden şekillendirme, değiştirme, îcad ve inşâ vb...) şeklinde gösterir.

Âkîf böylece, insanı yaşadığı dünya üzerinde değerlendirirken Gâlib “merteben adlarda sanma; adların sahibindedir” der. Şeyh Gâlib insanla eşya münasebetine tam bir mutasavvıf penceresinden bakar. Gâlib Dede'ye göre önemli olan insanın Allah indindeki değeridir. O sebeple insanın adlarla (isimlerle/dünya ile) olan ilişkilerinde çok dikkatli olması lâzımdır. Dünyanın

³¹ Mehmet Akif, “İnsan”, *Safahat*, (Haz. M.Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 64.

³² Şeyh Gâlib, a.g.e., s. 10.

³³ Şeyh Gâlib, a.g.e., s. 11.

³⁴ H.Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İst., 1994, s. 321.

³⁵ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., 8.bsk., İst., 2010, s. 110.; Geniş bilgi için bkz. Azizüddin Neseî, *Tasavvufta İnsan Meselesi*, Dergah Yay., İst., 1990.

³⁶ Mehmet Akif, a.g.e., s. 64.

değersiz çehresi (gönlü kendine bağlayacak değersiz şeyler) insanı Allah yolundan engelleyebilir. Bunun için Şeyh Gâlib şu ikazlarda bulunur:

“Berk-ı hâtıf gibi bû kayd-i sivâdan güzer et
Erişen hâr u hasa âteş-i aşkı siper et
Dâmenin tutmaya âsâr-ı alâyık hazer et
Şems veş hâhiş-i Munlâ ile azm-i sefer et”³⁷

(Tanrı’dan gayrı bütün varlıklardan, çakıp sönen, gelip giden şimşek gibi geç git. Üstüne takılan, konan çerçöpe karşı aşk ateşini siper et (onları yak yandır). Gönül bağlanacak şeylerin eserleri, sakın eteğini tutmasın; Şems gibi Mevlânâ’yı isteyerek yola koyul, yol almaya bak.)³⁸

Âkif ise insanı bizzat eşyanın üstünde, ona hükmeden varlık olarak gösterir; insanın daha çok fikrî ve beşeri halleri ile ilgilenir. Bunlar üzerinde durarak insanın yeryüzündeki hükümlerlik göstergelerini anlatır. Böylece dolaylı yoldan insana adlardan korkmak yerine onun üzerine gitmeyi ve onu tesiri altına almayı öğütler.

Şeyh Gâlib de insandaki bir takım kuvvet göstergelerini dile getirir. Bunlardan “mâden-i envâr-ı fütüvvet” (erlik, yiğitlik nurlarının mâdeni) gibi özellikler insanın dünyevî hayatı ile ilgili olsa da Gâlib Dede daha çok ondaki iç dinamiklere yönelir.

“Sendedir mahzen-i esrâr-ı mahabbet sende
Sendedir ma’den-i envâr-ı fütüvvet sende
Gizli gizli dahi vardır nice hâlet sende
Ma’rifet sende hüner sende hakikat sende
Nazar etsen yer ü gök dūzah u cennet sende
Arş u kürsiyy ü melek sendedir elbet sende”

(Sevgi sırlarının mahzeni, o sırlar hazînelerinin bulunduğu yer sendedir, sende. Erlik, yiğitlik nurlarının mâdeni sendedir, sende. Gizli gizli daha nice ruh halleri var sende. Tanıyıp anlayış sende, hüner sende, hakikat sende. Baksan görürsün ki yer de, gök de, cehennem de, cennet de sende; arş da sende, kürsî de sende, melek de elbet sendedir, sende.)³⁹

Kitap ve Sünnet’e dayanmakla beraber bunların tefsirinde akıl ve ilmi esas alan⁴⁰ Âkif’in özellikle üzerinde durduğu hususlardan biri de çalışma ve azmin yanında insandaki akıldır.

“Karanlıklarda gezsün, şeb-çerâğın fikr-i hikmettir,
Ki her işrâkı bir sönmez ziyâ-yı sermediyyettir;
Susuz çöllerde kalsın, bedrekan ilhâm-ı sa’yindir,
Ki her hatvende eyler sâye-küster vâhalar zâhir”⁴¹

³⁷ Şeyh Gâlib, a.g.e., s. 12.

³⁸ Şeyh Gâlib, a.g.e., s.12,13.

³⁹ Şeyh Gâlib, a.g.e., s.12,13.

⁴⁰ İsmail L. Çakan, “Halk Eğitimi Açısından Camiler ve Âkif”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Sayı: 133, Mart 2011, s.72.; Mehmet Demirci, *Yahya Kemal ve Mehmet Akif’te Tasavvuf*, Akademi Kitabevi, İzmir., 1993, s.72.

⁴¹ Mehmet Akif, a.g.e., s. 65.

Şaire göre insan karanlıklarda gezse hikmetli düşüncesi onun yolunu aydınlatan bir meş'ale olur. Susuz çöllerde kalsa bile kılavuzu çalışmanın vermiş olduğu bir ilhamla ona her adımında gölgelik vahalar gösterir. Dikkat edileceği üzere Âkif, dünyadaki güçlükler karşısında insanın bunları akıl, çalışma ve azmi ile aştığını belirtir. Özellikle, hikmetli düşüncüyü öne çıkarır. Âkif söz konusu şiirinde ayrıca, insandaki; “araştırmacı ruh”, “ilerleme meyli”, “gelecek hayali”, “yaratılışın sırrını öğrenme arzusu”, “durmadan sürekli ilerleme fikri”, “mevcutla yetinmeme duygusu” gibi özelliklere dikkat çeker.

Görüldüğü gibi, Âkif'te akıl önemli ölçüde yüceltilmiş; insanın dünya ile irtibatı üzerinde durulmuştur. Bu irtibatın duygu ve düşünce planındaki tezahürleri de bir bir dile getirilmiştir. Şeyh Gâlib ise daha çok insanın iç dünyası ve onun manevî âlem ile olan irtibatına eğilmiştir. Yani, Gâlib Dede insandaki keyfiyet ve kudreti manevî çerçeve içinde düşünürken, Âkif bunu daha ziyade maddî /dünyevî bir zemin üzerinde değerlendirir. Fakat her iki şairin de esas endişesi insanın -maddî veya manevî olsun- mevkiinden habersiz oluşudur. Âkif şiirinin sonunda

“Dururken böyle bî-pâyan terakkî-zâr karşında;
Nasıl dersin ya “Pek mahdûd bir cirmim” tutarsın da.
Meleklerden büyük, hem çok büyük tebcîle mazharsın:
Tekâlîfin emânet-gâhısın bir başka cevhersin!”⁴² der.

Şeyh Gâlib ise insanın ye'se düşmesinden endişe eder. İnsan, Allah'tan ümidini kesmemeli; günah işlediği zaman Hz. Âdem gibi Allah'a secde etmeli, af dilemeli ki “merdûd-ı Hüdâ” olmasın. Aksi takdirde ye's vadisine düşmek, insanın bir hiç olması demektir. O zaman da insanın “şah iken âlemde geda olması” kaçınılmazdır. Buna da “hayf”tır.⁴³ Âkif'e göre de bütün bunlar ortaya çıkıp insanın “bir nüsha-i kübrâ-yı hilkat olduğu elbet tecelli etmiş”ken düşünmesi ve bir karara varması gerekir. Zira, insanın hâlâ tutup da “ben küçük bir varlığım” demesi, meleklerden yüksek olan yerini hayvanların seviyesine düşürmesi anlamına gelir.

Her edebî eser -belli bir etik değeri hedeflemiş olsun olmasın- muhtelif etik değerleri bünyesinde barındırır. Sanatçı içinde yaşadığı toplumun dini, kültürel, ahlâkî, tutum ve davranışlarını ve bunların bir sentezi sayabileceğimiz dünya görüşünü eserine şuurulu veya gayr-i şuurî aksettirir. Çünkü her sanatkâr belli bir inanışla muhat olarak yaşar. Bu dinî inanış olabileceği gibi bir düşünceye de perestîş ediyor olabilir⁴⁴.

Âkif ve Şeyh Gâlib Türk edebiyatında dinî kabulleri ve kimliği ön planda olan sanatkârlardandır. Şeyh Gâlib, Mevlevîyye tarikatı mensuplarından ve aynı zamanda bir müddet Yenikapı Mevlevîhânesi'nin şeyhliğini yapmış bir zâttır. Kısa denilebilecek hayatının büyük bir bölümü mevlevîhânedeki geçmiştir; “çile” doldurmuş; tekke kültürü ile yoğrulmuş ve dünya görüşünü de tabîi olarak tasavvuf şekillendirmiştir.

Âkif ise “bir tarikat mensubu olmamakla” birlikte; “mütevazî, mahviyet sahibi, şöhretten kaçan kişiliği”⁴⁵ ile tasavvufu bir bakıma ruhen yaşamış bir insandır. Bununla beraber “üstadın yazı ve şiirlerinin konusu çoğunlukla iş, hareket ve faaliyet olup şiirlerinde mutasavvîfâne edâ ve sūfiyâne neşve serpintileri pek seyrekler. Vahdet-i Vücut'a temas eden bir kısım şiirleri varsa da, bunlar Âkif'in mutasavvîf bir şair olduğunu hükmettirmez”⁴⁶.

⁴² Mehmet Akif, a.g.e., s. 66.

⁴³ Şeyh Gâlib, a.g.e., s. 12.

⁴⁴ Saadettin Yıldız, “Mukayeseli Edebiyat” dersi notlarından. (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 1997-1998 eğitim öğretim yılı, yüksek lisans).

⁴⁵ Mehmet Demirci, *Yahya Kemal ve Mehmet Akif'te Tasavvuf*, Akademi Kitabevi, İzmir., 1993, s.75.

⁴⁶ Mehmet Demirci, a.g.e., s.72-73.

Âkif'in ömrü asrın idrakine İslam'ı haykırmakla geçmiştir. O nedenle de çoğu zaman sanatını dinî endişelerinin emrine verir. Şiir onun için düşüncelerini anlatmada, halkı aydınlatmada en güzel vasıta⁴⁷. Bu yüzden Âkif, kimi zaman Fatih Camii'nin kürsüsünden kimi zaman da Süleymaniye'nin kürsüsünden seslenir; dile getirdiği hadiselerle bakış açısını da önemli ölçüde dinî inancı belirler.

Bu söylenenler Şeyh Gâlib ve Âkif'in şiirlerinde son derece barizdir. Her iki şairin de "insan" a bakışı ve onun üzerindeki sesli düşüncelerinde belirleyici unsur dinî kabulleridir.

Âkif ve Şeyh Gâlib ele alınan bu şiirlerinin üçüncü mısraında insanın meleklerden de üstün oluşuna dikkat çekmişlerdir. Bu düşünce kaynağını doğrudan doğruya Kur'an-ı Kerim'den yani her iki şairin inandıkları dinin kutsal kitabından alır. Kur'an'da belirtildiğine göre, Allah meleklerden Adem'e secde etmelerini istemiş melekler de Allah'ın bu emrini yerine getirmişlerdir. Allah böylece insanın meleklerden de yüksek bir mevkiye olduğunu göstermiştir⁴⁸. Âkif'in "Edîb-i kudretin beytü'l-kasîd-i şî'ri olmuşsun" mısraı, Kur'an'da geçen "Biz insanı en güzel biçimde yarattık"⁴⁹ şeklindeki ayeti düşündürmektedir. Gâlib'in

"Mertebe'n ayn-ı müsemmâdadır esmâ sanma

Merciin Hâlik-ı eşyâdadır eşyâ sanma"

beyti ise "Allah yanında en değerli olanınız O'ndan en çok korkanınızdır."⁵⁰ ayetini hatırlatır.

Yine Âkif'in "Hakîm-i fitratın bir anlaşılmaz sırrı olmuşsun" mısraı ile Gâlib'in "Sırr-ı Hakk'sın" deyişi Zâriyât sûresinde yer alan "...inanlar için yeryüzünde âyetler vardır. Kendi nefislerinizde de öyle."⁵¹ ayetini çağrıştırmaktadır.

Görüldüğü gibi, insanın mahiyeti ve keyfiyetine dair şairlerin düşünceleri dini inançlarının tesirindedir. O nedenle de bu dini bakış açısı, her iki şairin de görüşlerini aynı kaynağa bağlar. Fakat aynı birlik insanın dünyadaki konumuna ilişkin değerlendirmede pek yoktur.

Âkif, insanın yaratılış keyfiyetinden gelen değeri yönüyle Gâlib'le birleşirken; dünyadaki konumu noktasında ondan ayrılır. Çünkü Âkif, Mehmet Kaplan'ın da belirttiği üzere, İslam'ın dünyaya dönük cephesine "eski tip dindar"dan oldukça farklı bakar. "Eski tip dindar, umûmiyetle Allah'ı ve ahireti düşünür, cemiyete ve dünyaya önem vermezdi. Âkif'in esas konusu dünya ve cemiyettir. Onun için din, insanları nizama sokan ve yükselten bir kuvvettir. Âkif, Müslümanlığa sadece bir ahiret dini gözüyle bakmıyor, onun dünyayı da düzelterebileceğine iman ediyordu"⁵².

İşte Âkif, İslam'ı bu şekilde anlar ve insana İslamî bir perspektiften ama, yaşadığı zamanın realiteleri içinde farklı bir zâviyeden bakar. Asrın başlarında Âkif'in de içinde bulunduğu "Sebîlürreşad" çevresi, "Vahdet-i Vücut konusu hariç, çoğunluk itibariyle tarikat ve tekkelere ilgi duymamış, tekke düşüncesiyle İslam'ın yeniden eski günlerine kavuşabilmesini mümkün görmemişlerdir"⁵³.

Yirminci asrın başında İslam âlemi, dünyadaki teknolojik gelişmelerden uzak kalmış olmanın acı gerçeği ile hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Oysa, Batı yakasındaki insan

⁴⁷ Mehmet Akif, kendisi ile yapılan bir mülakatta şöyle der: "Nazmımla bugün yürümek istediğim gaye rezâil-i içtimâiyemizi ortaya koyup halkı bunlardan tenfire çalışmaktır.", *Servet-i Fünûn*, Nu.1429, 2 Teşrin-i evvel, 1335/1919, s. 360.

⁴⁸ Bkz. Bakara sûresi, âyet: 34; *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV Yay., Ank., 1993., s. 5.

⁴⁹ Tin sûresi, âyet: 4; *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV Yay., Ank., 1993., s. 596.

⁵⁰ Hucûrat sûresi, âyet:13; *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV Yay., Ank., 1993., s. 516.

⁵¹ Zâriyât sûresi, âyet: 21-22; *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV Yay., Ank., 1993., s. 520.

⁵² Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri-1-*, Dergah Yay.,11.bsk.,İst., 1991, s.174-175.

⁵³ Mehmet Demirci, a.g.e., s.71.

dünyayı esaretine almış; ona hükmetmektedir. Bu hükümranlığı ise İslam âlemi üzerinde zulüm ve sömürü şekline dönüştürmüştür. İslam dünyasının hâmişisi durumundaki Osmanlı kendini bile koruyamaz hale düşmüş; Devlet-i Âlî'nin halkı acınası bir haldedir⁵⁴. Osmanlı toplumunun bir ferdi olarak bu manzara karşısında Âkîf'in içi kan ağlar ve insana yönelir. Bu yönelişte kalkış noktası dinîdir. O da Gâlib gibi insanı Kur'an'daki yerine oturtur; buradaki yerini hatırlatarak bir manada kendine gelmesini ister. Sonra da dünyadaki yerine ve dünya ile olan ilişkilerine değinir.

Sonuçta da değerini meleklerin seviyesinden hayvanların seviyesine düşürmemesi için kendini küçük bir varlık olarak görmemesini ister. Yapması gerekenin keyfiyet ve kudretinin idraki içinde, dünyada, kendine düşeni yerine getirmek olduğunu söyler.

Şeyh Gâlib ise, insanın içinde bulunduğu tehlikeli durumdan kurtulması için dünya nimetleri ile olan ilişkilerinde daha dikkatli olması gerektiğini öğütler. Çünkü o, insan için daha çok uhrevî kaygılar taşır. Bunda da daha önce söylenildiği gibi tasavvufî düşüncenin etkisi büyüktür.

Sonuç Yerine

Netice itibarıyla şunu söylemek gerekir ki, her iki şair de ele alınan bu şiirlerinde aynı konuyu işlemiş, benzer bir ilham kaynağından beslenerek insan üzerinde düşünmüşlerdir. Bu tefekkür İslâmî bir düşünce zemini üzerinde yapılmıştır; fakat şairlerin insana bakışında, İslam'ı algılayış ve yorumlayış biçimlerindeki farklılığın büyük etkisi vardır. Şeyh Gâlib, insana daha ziyade tasavvufî bir pencereden bakar. Âkîf'in düşüncelerinde ise tasavvufî çizgiler ön planda değildir. Zira o, dinî referansları tasavvuf süzgecinden geçirmeksizin doğrudan Kur'an'dan alır ve öylece şiirine aksettirir.

Devletin ve milletin ciddî sıkıntılar yaşadığı dönemlerde hem Mehmet Âkîf hem de Şeyh Gâlib'in insan üzerinde durmaları oldukça manidardır. Her iki şair de "Hakk'ın sırrı" olarak gördükleri insan üzerinde cesaretle düşünerek okuyucuya "zât'ını/kendini tanıma" hususunda yardımcı olmuşlardır. Bu çerçevede Şeyh Gâlib şiirinde ideal insan olarak "insan-ı kâmil"i anlatırken Âkîf, ileride Asım'la sembolleşecek olan "yeni insan" tipinin özelliklerinden bahsetmeye çalışmıştır denilebilir. Şiirler de Türk edebiyatında insanla ilgili şiirler arasındaki hak ettiği müstesna yeri almışlardır.

KAYNAKÇA

- AYTAÇ, G. "Mukayeseli Edebiyat", *Türk Dünyası Edebiyat Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, C.4., Ank., 2004.
- AYTAÇ, Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Gündoğan Yay., Ank., 1997.
- Azizüddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi*, Dergah Yay., İst., 1990.
- BAYRAM, Yavuz, "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 16, Güz 2004.

⁵⁴ Akîf "İnsan" şiirini yazdığı 1908 sonrası ülkedeki korkunç manzarayı Süleymaniye Kürsüsü'nde bütün çıplaklığı ile anlatır. "1908 hürriyeti ihtirasları başıboş bırakmış, cemiyeti korkunç bir anarşiye sürüklemiştir. Galeyanı hürriyet sananlar, sarhoş veya deli gibi ne yaptıklarını bilmemektedir. Akıl ve mantık tanımayan kalabalık, anarşik bir halde sokaklara dökülür. Neyin takdir olduğunu bilmeyen bir alkışır, gider. Şuursuzluk, cemiyetin en hayâtî sahalarna, hükümet dairelerine, mekteplere kadar yayılır. Matbuat sosyal birliği parçalamaktan çekinmez. Cinsî duygular istismar edilir. Dine hücum etmek, vicdan hürriyeti sayılır. Eğlenmek için borç alarak Avrupa'ya koşulur...", Mehmet Kaplan, a.g.e., s. 175.

- ÇAKAN, İsmail L., “Halk Eğitimi Açısından Camiler ve Âkif”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Sayı: 133, Mart 2011.
- ÇETİŞLİ, İsmail, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Akçağ Yay., Ank., 2008.
- DEMİRCİ, Mehmet, *Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te Tasavvuf*, Akademi Kitabevi, İzmir., 1993.
- DİLÇİN, Cem, *Türk Şiir Bilgisi*, TDK., Yay., Ank., 1983.
- GÖKÇEK, Fazıl, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yay., İst., 2005.
- HORATA, Osman, “Son Klasik Dönem: Nazım”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C.5, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, C.5, Ank., 2004.
- KAPLAN, Mehmet, “Şeyh Galib'in İnsanlık Anlayışı”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-2-*, Dergah Yay., 2.bsk., İst., 1994.
- KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri-1-*, Dergah Yay., 11.bsk., İst., 1991.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., İst., 2010.
- KARAKOÇ, Sezai, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yay., 2. bsk., İst., 1974.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV Yay., Ank., 1993.
- Mehmet Âkif, “İnsan”, *Safahat*, (Haz. M.Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- Mehmet Âkif, *Safahat*, (Haz. M.Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- OKAY, Orhan, *Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yay., Ank., 1998.
- OKÇU, Naci, Şeyh Gâlib Dîvânı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75682/seyh-galib-divani.html>, 07.08.2012.
- ÖNAL, Mehmet, *Yeni Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., 3.bsk., Ank., 2008.
- ROUSSEAU, M. Andre – Claude Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat* (Çev.: Mehmet Yazgan), MEB Yay., İst., 1994.
- Servet-i Fünûn*, Nu.1429, 2 Teşrin-i evvel, 1335/1919.
- Şeyh Gâlib Divanı'ndan Seçmeler, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), 1.bsk., Millî Eğitim Basımevi, İst., 1971, s. II.
- Şeyh Gâlib, “Tercî-i Bend”, *Şeyh Gâlib Divanı'ndan Seçmeler*, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), 1.bsk., Millî Eğitim Basımevi, İst., 1971.
- YAVUZ, Hilmi, “Hoşça Bak Zâtına' ya da 'Epimelesthai Seautou': Bir Arkeoloji Denemesi”, *Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İst., 1995.
- YILDIZ, Saadettin, “Mukayeseli Edebiyat” dersi notlarından. (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 1997-1998 eğitim öğretim yılı, yüksek lisans).
- YILMAZ, H.Kâmil, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İst., 1994.